

Frederik Schiern og universalhistorien

Bertel Nygaard

Fortid og Nutid, marts 2008 s. 19-40

Den danske historiker Frederik Schiern er et af de væsentligste eksempler på, hvordan den historiefilosofiske inspiration fra Hegel prægede det danske historiefags udvikling i 1830'erne og 1840'erne. I disse år og frem til sin død i 1882 udviklede Schiern tanker om historievidenskab som historiefilosofi og om universalhistorie hinsides de nationale rammer. For senere generationer af historikere dannede dette ikke kun noget, man kunne afgrænse sig fra, men også en kilde til inspiration. Ved at se nærmere på disse tanker kan man nuancere forståelsen af det danske historiefags udvikling. Måske kan man dermed samtidig udfordre de teoretiske og metodiske overvejelser, som ligger til grund for moderne historikers opfattelse af deres fag.

Bertel Nygaard, f. 1977, ph.d. i historie. For tiden ansat som post.doc.-stipendiat ved Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.

I skildringer af det moderne historiefags grundlag er det ret sjældent, at man ser G.W.F. Hegels historiefilosofi omtalt som noget positivt bidrag. Tværtimod fremhæves denne tænkning oftest som udgangspunkt for afvisning. Dels afvises den hegelske filosofi historieteoretisk typisk som alt det, et videnskabeligt historiefag ikke bør være: teleologisk, holistisk osv. Dels skildres denne filosofi i videnskabshistorisk henseende som en prævidenskabelig tilgang, der måtte overvindes, før et moderne, kildekritisk baseret og detailforskende historiefag kunne opstå.¹

Skillelinjen mellem historiefilosofi og videnskabelig historieforskning sættes ofte ved de tyske historikere, især Leopold von Ranke og B.G. Niebuhr. Disse opererede nok med universalhistoriske synteser. Fra 1820'erne og frem forsvarer de imidlertid ivrigt udforskningen af delen (den enkelte stat, det enkelte folk, den enkelte epoke) i dens særegenhed som det væsentligste udgangspunkt for historiens udforskning. Verdensudviklingen måtte med Rankes ord vise sig for historikeren "während der betrachtung des Einzelnen".³ Derfor måtte forbindelsen til den universalhistoriske

konception etableres ved det, Wilhelm von Humboldt kaldte anen, snarere end ved den syntetiserende, verdenshistoriske fornuft, som Hegel havde sat i centrum.⁴

Afvisningen af den Hegel-inspirerede historieskrivning som et prævidenskabeligt stadium, der måtte afvises, ses både i nyere og ældre fremstillinger. I en antologi om historieteori fra 2004 nævnes Hegel som eksempel på det, videnskabs-teoretikeren Karl Popper kaldte 'historicisme', dvs. opfattelsen af historien som ét sammenhængende forløb med ufravigelige udviklingslove. Dermed sættes Hegels tilgang i modsætning til begrebet 'historisme', der i stedet bestemmes som "den position, at et givet fænomen forstås bedst gennem en forståelse af dets historie".⁵ I H.P. Clausens klassiske metode- og teorbog fra 1963 er Hegel helt udeladt fra fremstillingen af historiens udvikling til videnskab.⁶ Ellen Jørgensens mere detaljerede overblik fra 1943 over dansk historieskrivning i det 19. århundrede bemærker kort, at den hegeliske filosofi øvede indflydelse på danske historikere omkring år 1840. Lidt nærmere undersøges feltet i senere historiografiske undersøgelser. Små fem årtier senere skildrer Jens Chr. Manniche sådanne tendenser over et par sider som led i en oversigt over dansk historieskrivning 1830-80. Begge fokuserer dog, som Clausen, især på, hvordan sådanne historiefilosofiske elementer blev overvundet til fordel for fokus på kildekritisk metode og teknik.⁷ Mads Mordhorsts ph.d.-afhandling fra 2002 berører bl.a. hegeliansk historiefilosofiske tendenser som led i traditioner, der spores fra cirka 1770 til cirka 1840, men udelader dermed dels meget af den historiefilosofi, der blev nedlagt i universalhistoriografisk praksis, dels den nøjere kortlægning af de tråde af kontinuitet, der kunne række hinsides 1840.⁸ Derudover

har undersøgelser af individuelle danske historikere, blandt andre C.F. Allen og Caspar Paludan-Müller, konstateret et forhold til den hegeliske filosofi. De har dog hyppigst set sådanne indflydelser alene i syntesebestræbelser og ikke i orienteringen mod historisk detailforskning, der i stedet uden videre er blevet forbundet med inspiration fra især Ranke.⁹ Dertil kommer, at en betydelig del af de seneste årtiers historiografiske og idehistoriske interesse har interesseret sig specifikt for fremvæksten af danmarkshistorie-fremstillinger som udtryk for udviklingen af en moderne nationalisme som sådan. Dette har selv sagt en betydelig værdi, men også den oplagte bivirkning, at de mere internationalt orienterede grene af historieskrivningen, herunder den hegeliansk inspirerede universalhistorie, ikke sjældent er blevet marginaliseret.

Ser man nærmere på Hegel-inspirationen som helhed inden for dansk historieskrivning i årene omkring 1840, tegner sig et mere sammensat billede end det gængse. Meget tyder på, at hegelianismen ikke kun var noget, det senere historiefag afgrænsede sig fra, men at den tværtimod også udgjorde et positivt, konstruktivt bidrag til en historisk forståelse. Dette bundede i, at hegelianismen ikke kun var en 'historicisme', forstået som spekulativ systemkonstruktion, men også en banebrydende 'historisme', forstået som den opfattelse, at fænomener må erkendes som historiske størrelser, og at selve erkendelsens forudsætninger er historisk relative. Hegelianismens mest overordnede forskel til historister som Humboldt og Ranke var dermed ikke, at de afviste delundersøgelers værdi som sådan, men derimod at de insisterede på at se den enkelte del (det enkelte folk osv.) som led i en større helhed (den europæiske civilisation, menneskeheden, verdenshistorien), der



Frederik Schiern skildret i en tegning af Magnus Petersen. 1867. Det Kongelige Bibliotek.

på samme tid måtte begribes som mangfoldighed og enhed, som konflikt og forsoning, som utæmnet lidenskab og dannet fornuft.

Ved at fokusere på hegelianismen i dansk historieskrivning kan man derfor ikke alene nuancere forståelsen af historiefagets egen historie, men måske også udfordre nogle af de træk, der har kendetegnet de anti-hegelianske historieopfattelser og været med til at forme nutidige historikers faglige selvforståelse.

Et af de betydeligste enkelthuller i den danske historiografiske forskning er samtidig den historiker, der mest åbent viste inspiration fra netop disse kilder: Frederik Schiern (1816-1882).¹⁰ Han var oprindelig cand.jur., men udmærkede sig ved historiestudier sideløbende med sine juridiske studier. Allerede som 19-årig, i 1835, publicerede han sin første historiske artikel. Året efter fulgte hans guldmedaljeafhandling om gallernes indvandring til Lilleasien i årene 250-200 fvt., og i 1842 opnåede han magistergraden i historie. Fra 1844 og til sin død forelæste han i historie ved Københavns Universitet, fra 1847 som lektor og fra 1851 som professor. Især hans tidlige skrifter og forelæsninger vandt betydelig popularitet, både i den akademiske verden og i bredere kredse. Hovedparten af hans offentliggjorte historievitenskabelige bøger, artikler og anmeldelser fra 1835 og frem er samlet i to antologier: *Historiske Studier* (1856-57) og *Nyere historiske Studier* (1875-79).¹¹ Kun enkelte af hans til vort formål væsentlige skrifter skal findes uden for disse i alt fire bind. Det vigtigste er her første bind, det eneste udgivne, af hans stort anlagte oversigt *Europas Folkestammer* (1851).¹² Hans historikervirksomhed viser i emnevalg og betragtning en tilknytning til hans politiske engagement, der også gav sig udtryk i hans rolle som valgt politiker ved flere lejligheder fra 1849 og frem. I

flere henseender lå hans anskuelser af politik og historie tæt på de nationalliberale, men han bevarede et betydeligt element af egensindighed.

Schiern er dermed interessant at studere som udøver af en historiefilosofi i konkretiseret form af en universalhistorisk konception. Desuden udviser hans skrifter nok en stærk orientering mod det nationale, men i en bred universalhistorisk form, der ikke fokuserer udelukkende på det danske eller det nordiske. Derved kan man gennem hans værk belyse nogle af de universalhistoriske forudsætninger, der efter meget at dømme var udbredte også blandt danmarkshistoriens pionerer som f.eks. C.F. Allen, samt i store dele af periodens generelle historiebevidsthed og den politiske debat. Gennem et studium af Schierns universalhistoriske idealer kan man dermed dels bidrage til en kortlægning af hegelianismen i dansk politisk teori og historie, dels nuancere opfattelsen af de traditionssammenhænge, som dansk historiefag ofte ses i.

Derfor vil denne artikel omhandle Schierns opfattelse af historievitenskab og hans universalhistoriske tilgang ud fra en række interagerende perspektiver: hans historieskrivning, hans syn på den historiske erkendelse, hans aktualpolitiske engagement, hans forhold til periodens bredere hegelianisme, samt forbindelsen til de senere historiografiske traditionsforståelser.

Efter en skitse over Hegels filosofi og periodens hegelianisme skal her ses på de idealer for historieskrivning, som Schiern formulerer. Dernæst fremstilles markante træk ved hans universalhistoriske analyser, og endelig kastes et flygtigt blik på forholdet mellem Schiern og historiefagets senere udvikling.

Hegelianismen som bred strømning

I Schierns historieskrivning ses en forbindelse mellem historien og aktuelle sociale spørgsmål, som var udbredt i datidens brede universalhistoriske tænkning, men som fik et særligt indflydelsesrigt udtryk med Hegels filosofi. Denne dannede grundlag for en bred hegelianisme i Danmark og Europa, der ikke kun er af filosofihistorisk interesse, men i lige så høj grad udgør et stykke politisk kulturhistorie, hvoraf mange kapitler endnu mangler at blive skrevet.

En væsentlig baggrund for den hegeliske historiefilosofi var de universalhistoriske forestillinger om samfundsmæssig struktur og udvikling, der var blevet formuleret i anden halvdel af 1700-tallet hos blandt andre Adam Smith, Adam Ferguson, Jean-Jacques Rousseau og i et vist omfang Immanuel Kant.¹³ I dansk sammenhæng hentedes meget af inspirationen hertil i Göttingen og blev videreformidlet af skribentmiljøet omkring Sorø Akademi.¹⁴ Dertil kom mere romantiske tendenser, der under indtryk af bl.a. den franske revolution lagde større vægt på individet, på enkelt-handlinger og på følelser. Til sammen bidrog disse idéstrømninger til en generelt skærpet historisk bevidsthed.

En gennemgående bestræbelse i Hegels filosofi er sammentænkningen af tanke og væren, herunder sammentænkningen af teoretiske forestillinger og konkrete samfundshistoriske forhold. Allerede i det tidlige værk *Phänomenologie des Geistes* fra 1807 skildres den verdenshistoriske fornufts fremvækst som en lang historisk dannelsesproces – en ”bildende Bewegung”.¹⁵ Idet bevidstheden bestandigt konfronteres med fremmede objekter, men derpå gradvis indarbejder dem i sin erkendelse, beriges bevidstheden og når til et højere sta-

die med en mere omfattende totalerkendelse. Gennem denne proces fremstår gradvis en ’verdensånd’ eller ’verdensfornuft’, der vokser i takt med civilisationens udvikling. Konfrontationen med det empiriske, det konkrete og det ’fremmede’ er dermed helt afgørende for ’åndens’ udvikling i Hegels filosofi.

Hans historiefilosofiske forelæsninger fra 1820’erne udlægger disse tanker på verdenshistorien. Her skildres denne verdensfornufts dannelse som en bevægelse fra en oprindelig enhed af frihed og orden i den græske oldtids polis over en adskillelse af frihed og orden gennem Romerriget og den europæiske middelalder til en genforening af frihed og orden i det moderne Europa – med reformationen og den franske revolution som afgørende skæringspunkter.¹⁶ Denne proces er samtidig fremvæksten af den moderne stat, der bl.a. bygger på anerkendelse af borgerlige frihedsrettigheder. I Hegels retsfilosofi fremhæves denne moderne stat selv som udtryk for en forening af det mangfoldige: Borgerne, familierne og stænderne anerkendes alle som indehavere af partikulære interesser, der nødvendigvis må eksistere side om side med staten, hvis den virkelig skal være udtryk for almeninteressen.¹⁷

Samtidig udvikler han tanken om ’fornufts list’ – det, at mennesker gennem deres særegne menneskelige lidenskaber, interesser og aktiviteter ubevidst arbejder for fornufts eller ’åndens’ historiske frembringelse.¹⁸ Sammenhængende hermed er begrebet om verdenshistoriske individer, det vil sige de heroiske skikkelser, hvis handlinger har været afgørende for at føre verdensånden til et højere udviklingsstadium. Et eksempel er Cæsar, der samlede hele Romerriget gennem sine erobringer.¹⁹

For danske politisk engagerede akademikere på Schierns tid betød den spe-

cifikke hegelske syntese, at man som politisk og samfundshistorisk engageret menneske kunne give en teoretisk begrundelse for sin bestræbelse på at forene forandring med tradition, frihedsrettigheder med en fast social orden. Samtidig var hegelianismen så bredt formuleret, at den gav muligheder for fleksibilitet, ikke mindst på det politiske område.²⁰

Når hegelianske grundtanker blev udbredt og forsøgt indarbejdet i konkrete politiske målsætninger, måtte de uundgåeligt indgå i et samspil med andre sociale og åndshistoriske impulser. Dette førte dels til forskellige accentueringer af enkeltaspekter inden for den hegelianske tænkning, dels til forskellige sammenkoblinger med ikke-hegelianske elementer, hvilket undergraver ethvert forsøg på én gang for alle at fiksere hegelianisme med faste definitioner eller demarkationer.

Således blev Hegels tænkning aktualiseret i en mangfoldighed af former for hegelianisme. Blandt de væsentligste formidlere af hegelianske tanker på et europæisk plan var den franske filosof og talsmand for den liberale opposition Victor Cousin, der formidlede en Hegelinspireret historiefilosofi allerede omkring 1820.²¹ Mere væsentlige til vort formål er dog de omfattende fællestræk mellem Hegels historiesyn og den i sin samtid meget udbredte tolkning af den europæiske civilisations historie, der blev forfattet i 1828 af Cousins nære kollega, François Guizot, hvis historieskrivning og politiske aktivitet blev en afgørende inspirationskilde for moderat liberale kræfter i det meste af Europa, herunder Schiern.²² Selv om dette værk ikke nævner Hegel og generelt går tættere på de konkrete samfundshistoriske forhold end Hegel, svarer dets opbygning og dets grundlæggende budskaber stort set til Hegels betragtninger

over den moderne stats udvikling gennem det 'germanske' Europa siden det vestromerske riges fald.²³ Også Guizot skildrer heri en udvikling fra en oprindelig enhed over negation af denne enhed i differentiering og hen imod en ny enhed, som er kendetegnet ved en centralisering af den sociale magt på et højt civilisatorisk niveau.²⁴ De centrale drivkræfter er handlinger og kamp. Guizots forestilling om verdenshistoriske individer er stort set parallel med Hegels, og han bemærker, at den europæiske civilisations historie som helhed har en fundamental "*caractère de discordance, de variété, de lutte*".²⁵ Forbindelsen mellem Hegel og den franske 'filosofiske historieskrivning' hos bl.a. Guizot er da også indlysende for flere af de samtidige iagttagere.²⁶

Den idealistiske historiefilosofi, man kunne hente hos Hegel, blev hos blandt andre Schiern også sammentænkt med nogle af de øvrige franske historieskriver, hvis afgørende værker dukkede op fra begyndelsen af 1820'erne og frem. Schiern hævdede, at Frankrig i den nyere tid var "*det eneste Land, hvori denne Historieskrivning i nogen betydeligere Grad har vidst at gjøre sig gjældende*".²⁷ En af de væsentligste inspirationskilder her var Augustin Thierrys skrifter, der imod den mytiske historieskrivning satte sig for på kildegrundlag at skrive det franske folks historie som en kamp mellem undertrykkende og undertrykte folkeslag. En anden væsentlig kilde var Jules Michelet, der udviklede et begreb om 'folket' som den sande histories hetskikkelse og om historieskrivningen som en levende, anskuelig 'genopstandelse' (*résurrection*) af det forgangne.²⁸

I Danmark, såvel som mange andre europæiske lande, blev den hegelske filosofi studeret af en del filosofisk interesserede allerede i 1820'erne.²⁹ Den første brede fase af politisk hegelianisme

brød frem i 1830'erne og toppede fra omtrent 1839 og frem til 1848. Særlig markant blev den politiske hegelianisme i Danmark med de liberales argumentation for den verdenshistoriske berettigelse af en friere forfatning, ikke mindst i avisen Fædrelandets skribentkreds.³⁰ Her fremførte man bl.a., at det absolutte monarki nok havde tjent til "at sammenknytte det adsplittede", dvs. til at sikre den sociale enhed, men at man nu måtte forbinde monarkiet med moderne borgerfrihed.³¹ I den senere grundlovsforfatters D.G. Monrads opsigtsvækkende Flyvende politiske Blade, påbegyndt under de liberale forhåbninger ved tronskiftet i 1839, fremstilledes det konstitutionelle monarki tilsvarende som en syntese af frihed og statslig enhed, frembragt gennem "den for hele Verdensudviklingen gjældende dialectiske Bevægelse gennem en Sætten og Ophævelse af Modsigelser".³² Monrad skildrede hele den europæiske udvikling fra en ensidig frihed uden enhed over en til ensidig enhed uden frihed og videre til en syntese af frihed og enhed i det konstitutionelle monarki. Den moderne stat sås følgelig som en samling af de enkelte dele til borgernes "organiske Samvirke".³³

Schierns tekster opererer med et lignende centralt begreb om "Verdenshistoriens dialectiske Væsen", som han eksplicit henter hos Hegel.³⁴ Schiern taler hermed dels om en enhed af destruktive og konstruktive tendenser inden for samme historiske fænomen, dels om verdenshistorien som ét stort fremskridt gennem negation hen mod den moderne enhed af frihed og orden. Ligeledes i overensstemmelse med hegelianske grundprincipper er hans generelle insisteren på, at den centrale drivkraft heri er ideerne. Ideerne udvikler sig dog ikke af sig selv, men i et gensidigt forhold mellem fornuftens 'indre' udvikling og den 'ydre' samfundshistorie. For at



Den franske statsmand og historiker François Guizot (1787-1874). Hans forelæsninger den europæiske civilisations historie stod som et forbillede for megen senere teoretisk orienteret universalhistorie, herunder Frederik Schierns.

se, hvorledes Schiern tænker om disse forhold, må man imidlertid gå tættere på hans idealer om historieskrivning og hans universalhistoriske udviklingsopfattelse.

Schiern om historieskrivning og historiefilosofi

Den mest udfoldede beskrivelse af Schierns idealer om historievitenskap og historieskrivning finder man i hans skrift fra 1842, *Historieskrivningens Udvikling*. Her tales for en "filosofisk Historieskrivning", der skildrer ideernes udvikling i historien empirisk-konkret, men også belyser dem teoretisk, som et hele.³⁵ Schiern fordrer med andre ord en "Synthese af det Empiriske og det Ideale". På en sådan syntese må "al sand Hi-

storieskrivning" bero.³⁶

Dette synteseideal afgrænses på den ene side fra den rene filosofiske betragtning: Den filosofiske historieskriver søger ifølge Schiern ikke efter "*Grund-aarsagerne til Ideernes første Optræden; han lader det være nok at forfølge dem i alle Retninger (...)*". Og "*Han fremstiller Ideerne i deres konkrete Skikkelser; det Resultat, hvortil hele hans Fremstilling leder, bliver selv kun historisk.*"³⁷ En lignende afgrænsning fra den rene filosofi finder man i Christian Molbechs omtrent samtidige, stærkt Hegel-inspirerede forelæsninger over historiens filosofi.³⁸

På den anden side afgrænses det fra den rent empiriske detailforskning, der kendetegner fagets "*vulgaire Arbeidsfolk*". Denne tilbøjelighed ser Schiern især blandt de tyske historikere. De kan nok fremvise en righoldig detail- og kendsgerningsorienteret historieforskning. De mangler imidlertid den orientering mod det almene, som ifølge ham kendetegner virkelig historieskrivning. En sådan virkelig historieskrivning ser han som nævnt kun hos sin tids franske historikere.³⁹

Hermed formuleres et ideal om det rette forhold mellem historieforskning og historieskrivning som en differentieret enhed: Kun gennem historieskrivningens synteseorientering gives forskningens fremdragelse af empirisk stof mening; kun gennem det empiriske forskningsarbejde gives historieskrivningens syntese mening. Det teoretiske grundlag for denne vurdering gives i hyppige bekendelser til hegelske tanker om åndens udvikling gennem negation.⁴⁰

Dette angiver imidlertid ikke i sig selv, hvordan ånden, teorien og filosofien på den ene side forholder sig til den historiske empiri og de historiske aktører på den anden. Dette spørgsmål har såvel erkendelsesteoretiske som hand-

lingsteoretiske aspekter. Ofte forstås det hegelske åndsbegreb som en transcendent størrelse, dvs. som en uden for verden stående 'ånd', der determinerer verdenshistorien og samfundenes indretning. Det samme begreb kan imidlertid udlægges i en immanent forstand, f.eks. som noget, der opstår uden nogen forudgående hensigt i kraft af den konkrete empiri eller som utilsigtede konsekvenser af de historiske aktørers handlinger.⁴¹

Hos Schiern kan man finde elementer af et transcendent åndsbegreb. F.eks. lader han "Historien" pålægge de historiske aktører en bestemt "Mission", der udgår fra "Ideerne".⁴² Idet han sætter dette synteseideal som selve historieskrivningens mål, stilles det empiriske indhold imidlertid ret centralt i hans historiesyn. I sammenligning med f.eks. Molbechs nævnte forelæsninger lægger Schiern sig dermed betydeligt nærmere en forståelse af det hegelske åndsbegreb som immanent i den sanselige verden, snarere end som et transcendent, Gudlignende systemkonstruerende princip. Han understreger på et alment plan, at "*(...) Bevidstheden først kan indtræde efter Gjerningen*".⁴³ Det er med andre ord ikke ånden, der skaber historien; tværtimod skabes ånden gennem historien. Den virkelige totalitetserkendelse af historien selv kan derved først indfinde sig, når "*det endelige Resultat i alle Menneskeheds store Udviklinger*" foreligger – altså når åndens historiske dannelsesproces er fuldendt.⁴⁴ Og til forskel fra mange andre moderate liberale og hegelianere i samtiden, der så et i alt væsentligt verdenshistorisk endepunkt i det konstitutionelle monarki, udtaler Schiern sig aldrig klart om, hvornår historien er slut.⁴⁵ Ej heller ekspliciterer han dog noget fremtidsperspektiv hinsides den konstitutionelt monarkiske stat.

Flytter man blikket fra disse teoretiske erklæringer til hans forsøg på at udmønte dem i konkret historieskrivning, er det imidlertid iøjnefaldende, at han i sin emnemæssigt spredte produktion aldrig virkelig indfrier sine ambitiøse idealer om en syntese af det empiriske og det ideale. Dermed er det nærliggende at konkludere, at skønt hans teoretiske hensigtserklæringer nok pegede mod en immanent udlægning af det hegelske åndsbegreb, så formåede han ikke i praksis at realisere disse idealer. Dermed, kan man sige, endte de som et i sidste ende ubevist, transcendent postulat over for det konkrete, historiske stof. De forskellige ydre livsomstændigheder, der betingede Schierns produktion, gør imidlertid, at man nok bør være varsom med at overføre en konklusion om hans faktiske historieskrivning til en konklusion om værdien af de idealer, der lå til grund for den.

Den forholdsvis centrale placering af det immanente i Schierns synteseideal viser sig også i en anden væsentlig nuance i hans hegelianisme: synet på enheden mellem fornuft og historie. Mens bl.a. Christian Molbech var tilbøjelig til at formulere enheden mellem fornuft og historie som en aksiomatisk markør for historiefilosofiens grænser, så formulerer Schiern denne enhed som en hypotese, en tro på, at der hersker fornuft i historien.⁴⁶ Dermed er det ikke en kritik af det hegelske forlæg for hans ideal om historieskrivning, men tværtimod en konsekvens af den hegelianske tankegang, når han understreger det empiriske moments forrang: *"Den filosofiske Historieskriver presser ikke Ideen ind i Stoffet, lægger ikke Historien paa Prokrustes's Seng, men idet han hengiver sig til en reen historisk Betragtning af Begivenhederne, udgaaer Ideen fra dem og bruges da af den betragtede Aand"*.⁴⁷

I forlængelse af denne historiefilo-

sofi udvikler han videre tanker om den videnskabelige erkendelsesproces som kendetegnet ved hypoteser, der udstikkes på baggrund af de stofflige resultater af de hidtidige undersøgelser:

"Men Tænkningen er ikke blot noget formelt, men indeholder bestemte Tanker, og kun ved disse udmærker den filosofiske Historieskriver sig fremfor de Historikere, hvilke hiint Prædikat ikke kan indrømmes. Altsaa vil den filosofiske Historieskriver medbringe bestemte Tanker, som han skylder sin foregaaende Dannelse, men denne hans Dannelse er ikkun Udviklingen af hans egentlige Væsen eller af Aanden".⁴⁸

Det sidste sætningsled i det netop citerede rummer endnu et konsekvensrigt budskab: at ikke kun den personlige dannelse, men den historiske proces som helhed indgår i de kategorier og teorier, hvormed historien begribes. Den historiske erkendelse betragtes således grundlæggende som en del af den historiske proces, der erkendes. Her er intet absolut skel mellem det erkendende subjekt og det erkendte objekt, kun en relativ afstand inden for samme virkelighedsorden.

Denne bestræbelse på en totalitetsbetragtning, hvor teori og empiri anskues som aspekter af én og samme virkelighedsorden, indebærer også et anderledes relevans- og nyttekriterium end det, der sås i den 'pragmatiske' og den 'ræsonnerende' historieskrivning, der havde stået stærkt i 1700-tallet. Disse traditioner betragtede deludsnit af historien som eksemplariske lærestykker for det aktuelle samfundsliv – ud fra den antagelse, at samfund som sådan til alle tider måtte have et væsensidentisk fundament, der gjorde sådanne overførsler mulige (ofte begrebet som den menneskelige 'natur'). Herimod understreger Schiern, at sådanne didaktiske konklusioner af historieskrivningen må tage

højde for forskelle mellem de forskellige tidsaldre og situationer, og at almengyldige lærer derfor først lader sig udlede ved en totalitetsbetragtning af de menneskelige samfunds historie: "[De] ægte historiske Fremstillinger (...) skulle ikke meddele ham denne eller hiin Lære, men lære ham at overskue Historien og derved at forstaae Nutiden og med Klarhed at bevæge sig i den".⁴⁹

Ligesom 1700-talshistorikerne vil Schiern altså målrette historien hen mod at drage en lære for den praktiske ageren i samfundet, dvs. en praksisrettet dialog mellem fortid og nutid. Men for ham må dette først og fremmest være en helhedslære. Dette forstås ikke kun som en diakron betragtning på tværs af tidsaldre, der skal tage højde for enheden mellem disses sammenhænge og indbyrdes forskelle, men også som et synkront helhedsideal: Historieskrivningen skal tale til det hele menneske: "(...) ligesom Dramaet ikke skal vække een god Følelse eller begeistre til een skjøn Handling, men forædle Menneskets hele væsen, saaledes skulle de ægte historiske Fremstillinger heller ikke tale til Menneskets enkelte Stemninger og Menneskets enkelte Lidenskaber, men til det hele Menneske paa eengang".⁵⁰

Nærmere bestemmer Schiern sit universalhistoriske ideal – med direkte inspiration fra Hegel – som en fremstilling af åndens eller fornuftens dannelse gennem verdenshistorien. Her vil han operere med to "Rækker": Den "timelige Udvikling af Aandens Handlen", som udgør den "saakaldte Verdenshistorie", og "den timelige Udvikling af dens begripende Bevidsthed", som udgør "Philosophiens Historie". Han understreger, at disse to 'rækker' ikke blot er parallelle historier, men må ses i indbyrdes sammenhæng.⁵¹

Med andre ord ser Schiern sit totalitetsideal for historiebetraktningen som

en sammentænkning og kombination af samfundshistorien og åndshistorien. Betragtningen af disse to 'rækker' er nok forenelig med hegeliansk tankegang i bred forstand, men er særlig markant hos franske skribenter i Hegels kølvand som Victor Cousin og Guizot.⁵²

De aspekter af immanent forståelse af det hegelske åndsbegreb, man kan se hos Schiern, danner desuden grundlag for hans insisteren både på kildestudier som det ufravigelige grundlag for historieskrivningen og på en historieformidling, der på én gang er fagligt relevant og tilgængelig for en bredere læserskare. Begge aspekter sammenkædes i en debat fra 1842 med den samtidige – og i eftertiden betydeligt mere kendte – historiker C.F. Allen. Den sidstnævnte havde samme år publiceret en populær fremstilling af slaget på Reden. Schiern klandrede ham offentligt for ikke mere kritisk og fuldstændigt at have benyttet i det mindste det allerede trykte kilde materiale. Man burde efter Schierns opfattelse ikke kun skrive til "den store Hob", men også til "videnskabelige Læsere".⁵³ Allen indvendte, at en sådan enhed mellem videnskabelig og populær formidling ikke i alle tilfælde er mulig eller rimelig.⁵⁴

Allens respons forekommer vel rimelig for langt de fleste nutidige historikere. Omkring 1840 synes Schierns ideal om en på én gang filosofisk og empirisk funderet syntese, der talte til historiefaget og det bredere folk som en enhed, imidlertid at have været udbredt blandt de mest fremtrædende historikere. Det anes f.eks. også i andre af C.F. Allens skrifter og i Caspar Paludan-Müllers skrifter, om end i egenartede former, der på hver deres måde viste sig mere skikkede til at øve varig indflydelse på både historiefaget og omverdenen.⁵⁵

Schierns universalhistoriske analyser

Denne historiefilosofiske tilgang udmønter sig hos Schiern i en egenartet universalhistorisk retning, der især fokuserer på historiske brud og konflikter. Som Jens Chr. Manniche har bemærket, kan der meget vel være en sammenhæng mellem hans dialektiske historiesyn og hans interesse for historiske brudsituationer.⁵⁶ Sandsynligvis var det dog specifikt de franske historikers mere konkret udfoldede revolutions-, brud- og konfliktopfattelse, der for Schiern og andre på denne tid kunne give historiografiske former til de meget alment formulerede opfattelser, man kunne finde hos Hegel.

Schiern formulerer dette historiefilosofiske og universalhistoriske ideal i bevidst opposition mod fremherskende tendenser i den foreliggende historiskrivning. Stort set alle Danmarks historikere har alt for længe udelukkende beskæftiget sig med en "tam og smaalig Kritik":

*"Fortiden laa for dem som et Lig udstrakt paa Baaren, men istedetfor at gjenopvække Liget fra de Døde, som da fordum Pygmalion besjælede sin kolde Statue, lode de det oftest beroe ved at bemale det livløse Legeme med tvivlsomme Spørgsmålstegn, med Gisninger om Læsemaader og med kritiske Noter".*⁵⁷ Tilsvarende kritiserer han konkrete eksempler på historieskrivning fra f.eks. Rankes hånd for at være 'ensidig', dvs. for snævert anlagt til at kunne nå til bunds i de historiske forklaringer.⁵⁸

I hans senere værker kan man iagttage en bevægelse bort fra sådanne emfatiske historiefilosofiske formuleringer. Hans afhandling fra 1851 lægger ikke længere vægten på det generelle, men på detailkortlægning af det enkelte. Og hans senere værker er generelt i stigende grad detailorienterede, ikke mindst

den over 400 sider lange afhandling om Jarlen af Bothwell.⁵⁹ Samtidig står de senere skrifter i et noget fjernere forhold til den politiske aktualitet, der var med til at give de tidligere skrifter relevans. Men snarere end noget brud med det historiefilosofiske element fra de tidlige skrifter kan dette ses som forsøg på at udmønte den empiriske fordring, der lå i disse skrifter.

Også i vægningen af den store universalhistorie over for detailhistorien kan man iagttage en udvikling i løbet af hans forfattervirksomhed. De tidlige skrifers mest tilspidsede formuleringer af verdenshistorien som principielt udgangspunkt viger gradvis for en understregning af den enkelte nations særtræk. I 1842 bemærkede han, at dansk historie måtte ses som "*kun et svagt Afløb af Verdenshistoriens uhyre Strømning*".⁶⁰ I det større værk fra 1851 understreges derimod nationernes særkende imod den franske revolutions og senere hans samtids socialisters 'abstrakte' tanker om lighed mellem mennesker på tværs af nationer.⁶¹

Heller ikke på dette felt er der dog tale om noget klart brud i hans tænkning. Både nationalitetsbegrebet og understregninger af den fælleseuropæiske karakter af såvel nationalitetsudviklingen som andre træk er konstante kendetegn ved hans opfattelse. Ser man på de historiografiske forbilleder, der refereres i de senere værker, er det stadig den samme skare af kendte franskmænd. Dog mærker man måske nok i Europas Folkestammer indflydelsen fra Thierrys folkeslagsteorier stærkere end før.

Både udviklingstendensen hen mod mere emfatiske formuleringer af 'nationen' og tilbøjeligheden til ustabile, modsætningsfyldte parringer af nationshistorie og verdens- eller civilisationshistorie er i øvrigt et fælles træk hos mange af samtidens liberale skikkelser,

f.eks. Orla Lehmann.⁶² Skærpeisen af de nationale fronter og den nationale retorik under begivenhederne i 1848-51, hvor Schiern var særlig tæt involveret i politiske gøremål, har givetvis bidraget til at understrege den nationale retorik.

I Schierns tidlige skrifter manifesterer der sig en samlet udlægning gennem det historiske stof af 'folkeånden' og 'ideerne', der via sin ytring i den 'ydre' samfundshistorie driver verdenshistorien fremad. 'Folkeånden' betyder her dels almuens eller menigmands involvering i den sociale udvikling, dels den nationale bevidstheds kår og udbredelse i befolkningen. 'Folke'-begrebet rummer således på én gang nationale og sociale afgrænsninger, og man finder hos Schiern en glidende overgang fra analysen af den undertrykte nations frihedskamp til klassekampslignende analyse af 'folket' mod 'aristokratiet'. Sammenkædningen af de to konfliktformer var ikke usædvanlig for historieskrivningen på Schierns tid. Man finder således lignende analyser hos Thierry i Frankrig og C.F. Allen i Danmark.⁶³ Hvor disse imidlertid udfolder deres folkebegreber fortrinsvis på dansk historie, fører Schierns pointerede universalhistorie ofte til væsentlige nuanceringer af de udviklingstanker, som var gængse i hans samtid. Ligeledes er det et væsentligt kendetegn ved hans analyser af samfundskonflikter og hans klassekampslignende analyser, at de – modsat f.eks. Allens konfliktanalyser – konsekvent indordnes teoretisk under åndens og ideernes udvikling: Nok er de ydre, samfundsmæssige brud afgørende, skriver han, men de er kun "(...) *Dværge ligeoverfor Ideerne, der ere af u dødelig Slægt, og som tusinde Gange tilbage-laaede ofte ikkun indgrave sig desto dybere i Menneskets Indre, for derpaa at vende tilbage med stedse større Klarhed og stedse stigende Kraft.*"⁶⁴

Den vel nok væsentligste overordnede

'ide' i Schierns forfatterskab er nationsideen, der i hans tænkning kan hævdes i det mindste delvis at omslutte andre dominerende ideer, hvoraf den væsentligste er frihedsideen. Selv om Schiern er usædvanligt internationalt orienteret, og selv om han ofte formulerer sig til støtte for de nye liberalistiske og konstitutionalistiske tanker som udtryk for "den nyere Tids Morgenrøde",⁶⁵ så retter han nogle af sine skarpeste kritikker mod de "nivellerende Grundsætninger" og "kosmopolitiske" træk hos 1700-tallets franske encyklopædister, hos oplyste enevældige konger som Josef 2., i den franske revolution og, i Schierns egen samtid, hos blandt andre den tyske venstrehegelianer Arnold Ruge.⁶⁶ Hans hovedinteresse ligger således på nationalitetsprincippet, men i et europæisk perspektiv.

Dermed kan han udvikle en overordnet verdens- og danmarkshistorisk universalhistorie. Af artikler fra årene 1840-41 kan man uddrage en skitse af denne samlede opfattelse af dansk historie:

Oldtiden blandt både de nordiske og de germanske folkestammer var kendetegnet ved, at de frie mænd herskede. Denne tilstand blev afløst, da adelsaristokratiet opstod, i Danmark under Knud den Store, hvorefter der indtrådte en periode med stilstand – "Søvn" – blandt "Rigets menige Indbyggere" (altså 'folket'). Flere steder i Europa overlevede dog levn af oldtidens frihed ved siden af de feudale forhold. Og i de europæiske byer opstod gradvis en tredje stand. Den generelle stilstand i 'folkeånden' blev dog først afbrudt i Danmark af reformationstiden og grevens fejde, hvor almuen vågnede af sin 'søvn'. De næste højdepunkter i dette blev absolutismens udvikling og endelig de franske revolutioner i 1789 og 1830.⁶⁷

Man kan allerede i denne korte skit-

se ane den metaforrige og billedskabende form, som Schiern dels kunne hente hos sin forgænger og lærer Laurids Engelstoft, dels kunne forfine under indtryk fra de franske historikere. Indholdsmæssigt er det karakteristisk, at Schiern ligesom flere andre liberale kommentatorer på denne tid kombinerer en hegeliansk fremskridtstese med en opfattelse af en guldalder af 'frie nordiske mænds' oprindelige oldtidsselvstyre, som genoplives i det moderne program for en nationalstatslig forfatning.⁶⁸ Til forskel fra flere andre kommentatorers brug af disse forskellige udviklingsmodeller i flæng indordner Schiern dog klart guldalderforestillingen 'dialektisk' under opfattelsen af den historiske nødvendighed af den videre udvikling gennem feudaltvæsen og enevælde for at nå til den moderne forfatningsstat.⁶⁹

For at se Schierns opfattelse af udviklingens drivkræfter kan det være givtigt at gå lidt tættere på hans opfattelse af udviklingen fra det middelalderlige samfund til hans egen samtid.

Væsentlige træk ved Schierns historiske og politiske grundopfattelse viser sig i hans analyse af bondekrigene på reformationstiden. Den tredjestand, der under feudaltvæsenet dukkede op i byerne som en kim til senere opposition, opnåede allerede tidligt "*nogen Del i de tvende andres Herlighed*". Men, understreger Schiern, under alle tre stænder "*stønnede Almuen under sit Arbeide og sine Byrder*".⁷⁰ Her fremhæves således grundlæggende sociale interessemod-sætninger mellem bønderne og deres privilegerede undertrykkere.

I 1300-tallets bondeopstande i England og Frankrig ser Schiern et afgørende historisk gennembrud: "(...) *aldrig var nedenfra kjæmpet med saadan Regelmæssighed og Udholdenhed*".⁷¹ Han antyder endda, at man heri kan se en forudelse om de senere antif feudale

kampe omkring den franske revolution: De franske bønder "*havde reist sig under Frihedens allerede dengang trefarvede Faner*".⁷² Hermed indledtes en lang kamp, som anførtes skiftevis af bønderne selv og af de fyrster, der allierede sig med bønder og borgere mod adelsaristokratiet. Det var disse fyrster, heriblandt Danmarks Christian den Anden, der overtog føringen, da de første kampe førte til nederlag for bønderne. Da også hans bevægelse led nederlag, førte almuens på egen hånd kampene videre i den næste bølge, der omfattede både den tyske bondekrig og den skånske opstand i 1525. Et lille tiår senere var det Skipper Clements og de nordjyske bønders tur, og efter dem de smålandske bønder under Niels Dackes førerskab. Alle led dog nederlag.⁷³

Den forståelse af materielt begrundede interessemod-sætninger og klassekamp, som man kan ane i Schierns analyse, er dog eksplicit underordnet ideerne. Det væsentligste element i bøndernes kampe – og her taler Schiern i flæng om 'bønderne', 'almuen' og 'folket' – var frihedsideen og ideen om folkets ret.⁷⁴ I sådanne overordnede ideer, snarere end i umiddelbare politiske eller sociale modsætningsforhold, ser han også grundlaget for Christian den Andens og andres kamp mod aristokratiet: De anede fremsynet, "*hvilken Mission Historien ogsaa i denne Retning havde forbeholdt dem*".⁷⁵ Folkets generobring af den tabte frihed og ret indskrives altså her som selve formålet med den universalhistoriske bevægelse.

Til at forklare årsagen til disse bondeopstandes bestandige nederlag, stiller Schiern sig heller ikke tilfreds med andre historikers henvisninger til umiddelbare historiske forhold, f.eks. bøndernes mangelfulde bevæbning. Alene deres antal, mener han, ville have rakt til at besejre de bedre bevæbnede, men

fåtalige modstandere. Nej, grunden ligger – igen – i, at bøndernes ideer var for uklare. De forvekslede reformatorerens tale om den kristelige frihed med forestillinger om samfundsmæssig lighed gennem befrielse fra skatter og byrder. Og til en sådan "politisk Gjenfødelse (...) var Tiden endnu ikke moden".⁷⁶ Nok kan Schiern finde flere træk at sympatisere med i de tolv artikler, der dannede det fælles programgrundlag for de tyske oprørscentre, men deres tanker om social lighed ligner moderne socialistiske tanker: "*Saint-Simonisternes Sværmerier og (...) de engelske Chartisters i Skyerne svævende Sæbebobler*".⁷⁷

Disse abstrakte tanker førte til grusomheder, der igen "*bortstødte de Oplyste*", hvorfor bønderne ikke kunne skaffe sig kyndige allierede.⁷⁸ I Schierns analyse udgør ideerne altså den underliggende grund til bøndernes svage militære styrke.

Og, fortsætter han, havde bønderne sejret på trods af denne umodenhed, ville konsekvenserne have været grelle, for så ville et nyt aristokrati være dukket op, og den enevælde, som danner en historisk nødvendig forudsætning for den moderne enhed af frihed og orden, ville aldrig være opstået: "(...) *dersom Bøndernes raa Ideer havde kunnet realiseres, vilde kun en ny privilegeret Stand have sluttet sig til de tidligere privilegerede, Oppositionen mod den forældede Statsforfatning vilde have tabt sig, og det absolute Kongeriges Mission var ufornuftigen bleven skudt alt for langt ud i Tiden*".⁷⁹ Her anlægger Schiern altså karakteristisk de herskende klassers perspektiv i fordømmelsen af bøndernes udsyn – han kritiserer deres udsyn som "*misforstaaet*". Grundlaget for denne karakteristik er selvsagt hans egen vurdering af, hvad der var værd at støtte i bondeoprørens tolv artikler, men i hans forståelse udtrykker denne vurde-

ring tillige en overordnet verdenshistorisk fornuft.

Det er imidlertid mindst lige så væsentligt, at Schiern faktisk ser disse 'uklare ideer' hidrøre fra bønderne selv. Bondekrigen involverede dermed ifølge ham bøndernes egne forståelser af deres sociale interesser imod herremændene – ikke f.eks. blotte dynastiske interessemodsætninger mellem adelige, hvoraf den ene opviglede bønderne mod den anden.

Ligesom bondekrigsfortolkningen vil Schierns artikel fra 1847 om absolutismens historiske udvikling betragte de historiske brud og det universalhistoriske fremskridt under ét. Her understreges det, at den danske absolutismes indførelse i 1660 ikke kun har dansk baggrund, men bør ses som del af absolutismens udvikling som internationalt fænomen.⁸⁰ Absolutismen indgår ifølge Schiern i en stor historisk bevægelse efter Romerrigets fald, der umiddelbart resulterede i middelalderens gensidighed i magtforhold mellem konge og undersætter, baseret på modstandsretten, der senere blev afløst af absolutismens suverænitæt, som dog i Schierns egen epoke atter er ved at blive afløst af nye former.⁸¹

I Schierns fortolkning af absolutismen ser man en ret udviklet hegeliansk tankegang, der klart skelner mellem vurdering af et historisk fænomens umiddelbare former og dets langsigtede konsekvenser: Ganske vist havde absolutismen "sørgelige, demoraliserende Følger" og er nu, i tidsalderen efter den franske revolution, i aftagende. Men i absolutismen som historisk fænomen ser Schiern: "*et meer end almindelig anskueligt Exempel paa Verdenshistoriens dialektiske Væsen, der bestandigen i de samme Midler, som opreise og opbygge, indeslutter Ødelæggelsens nedbrydende Kræfter*". Det opbyggende ved absolutismen lå især i, at den af middelalderens

mangfoldige modsætningsforhold har ”skabt de moderne Stater, og i dem afgivet et Overgangsstadium, hvorpaa den europæiske Menneskehed skulde udhvide sig fra Middelalderens altfor anarkistiske Væsen og trække aande til en ny Tids Begyndelse og nye Kampes Komme”.

Så skønt verdenshistorien som helhed ganske vist først lader sig erkende, når det ”endelige Resultat” giver et ”guddommeligt Vidnesbyrd”, er Schiern ikke i tvivl om, at ”Historien” til den tid vil udtale sin ”Gudsdom til Fordeel for det moderne Autokrati, som et til en vis Grad nødvendigt Moment i den europæiske Udvikling”.⁸²

Selv om absolutismen knægtede frihedsideen, var den historisk nødvendig, fordi den opbyggede staterne. Derved, synes Schiern her at implicere, skabtes gennem absolutismen en fast social orden, der danner det nødvendige grundlag for den moderne generobring af friheden. Når Schiern ikke desto mindre med Hegel, de franske historikere og danske liberale som bl.a. D.G. Monrad skildrer absolutismen som en forbigående historisk nødvendighed, hænger det efter alt at dømme sammen med, at den var en ensidig udvikling af stat og orden, der umiddelbart skete på bekostning af folkets frihed.⁸³

Dette bliver klart, hvis man ser på hans nærmere skildringer af kapitler af absolutismens verdenshistoriske forfald. Et af de mest udfoldede eksempler er hans artikel fra 1842 om Struensees betydning. Mod blandt andre historikeren Caspar Paludan-Müller, der i 1841 analyserede Guldberg-ministeriet som i bund og grund reformvenligt, anfører Schiern, at dette ministerium ”af sin inderste Natur var reaktionært”.⁸⁴

Den ’revolution’ i 1772, hvorved Struensee blev fjernet fra magten, var således reelt en reaktionær bevægelse.⁸⁵ For Struensee-ministeriets universalhi-

storiske betydning var ifølge Schiern ét med det senere 1700-tals mere udviklede oplysningsfilosofi, der bevægede sig fra f.eks. Voltaires isolerede kritikker af kirke og statsforvaltning til kritikker af selve autokratiets princip og overvejelser over nye statsforfatninger. Sammen med de oplyste enevælder mod syd, bl.a. Josef 2. af Østrig og ministeriet Choiseul under den franske Ludvig 15., var Struensee og hans ligesindede ”de første Repræsentanter for den moderne Liberalisme”.⁸⁶

Schiern er imidlertid langt fra nogen ukritisk støtte til Struensee. Han bemærker i samme tekst, at Struensee ligesom de øvrige verdenshistoriske repræsentanter for den oplyste absolutisme gik for hastigt frem, hvilket bidrog til deres princippers nederlag: ”De vilde gjøre alt for meget paa een Gang, og sprang derfor, idet Alt gik ad Forordningernes let færdige Vei, ikkun altfor hastigen fra det Ene til det Andet”.⁸⁷

I Europas Folkestammer ni år senere skærpes dette kritiske perspektiv og overskygger da helt, hvad Schiern måtte have haft af beundring for Struensee. Her fremstilles Struensee som spydspids for de nye tanker om lighed og kosmopolitisme, hvilket ifølge Schiern viser hans og andres ”abstrakte Ringeagt for alle de ubevidste Baand, hvormed Folken endnu hang fast ved deres fra Fortiden overantvortede, forskjellige nationale Væsen”.⁸⁸

Ved at fare så hastigt og ’abstrakt’ frem undergravede disse oplyste reformatorer deres egne muligheder for at få folkelig opbakning til deres projekter. Men nederlagene for disse ”Revolutioner fra selve Thronerne” (eller: ”Revolutionerne fra oven”) var ikke fuldstændige. De væsentligste principper blev derefter udtrykt i ”Revolutionerne fra neden”, herunder den franske revolution.⁸⁹ Trods de kritiske bemærkninger ser Schiern altså

i Struensee en, om end delvis mislykket, 'verdenshistorisk personlighed', en repræsentant for den universalhistoriske udvikling hinsides absolutismen – men en udvikling i alt for 'abstrakte' og kosmopolitiske former. Igen ligger især de kritiske aspekter af Struensee-bedømmelsen meget tæt på den opfattelse af perioden, man finder i C.F. Allens samtidige skrift.⁹⁰ Schierns særegne filosofiske universalhistoriske perspektiv gør det imidlertid muligt på et konsistent grundlag at understrege Struensee som verdenshistorisk forkæmper for liberalismen, til trods for de unationale træk og det 'abstrakte' forsøg på at forcere udviklingens gang, som både Schiern og Allen finder forkastelige.⁹¹

Tilsvarende overvejelser gælder for Schierns spredte udsagn om den franske revolution. Denne skildrer han i almindelighed som rodfæstet i den almene verdenshistoriske bevægelse bort fra absolutismens 'princip'. Den var på et verdenshistorisk plan udtryk for, at "*Troen paa Folkesuverainiteten afløste den ældre Tro paa Fyrsternes absolute Magt*".⁹² Og i denne almene egenskab må den franske revolution stå som det helt afgørende gennembrud for den moderne 'folkeånd', kendetegnet ved en enhed af bredt politisk engagement og national bevidsthed, som Schiern hylder gennem hele sit forfatterskab.

Men ganske som bønderne i den tyske bondekrig og Struensee i Danmark i 1700-tallet, der for Schiern at se var udtryk for samme verdenshistoriske frihedstræben, gik den franske revolution for vidt for hastigt. De uheldige tendenser til abstrakt "Nivellering" af folkeslagene til én ensartet, kosmopolitisk menneskehed ser Schiern, som tidligere nævnt, allerede med encyklopædisterne i den franske absolutismes sidste årtier.⁹³

Denne kosmopolitisme var ifølge

Schiern også fremherskende i revolutionens tidligste stadier.

Da de franske revolutionære stod over for en krig med andre europæiske magter, blev det snart nødvendigt at genopvække nationalitetsbevidstheden i folket. Den stærke nationalfølelse hos det franske folk førte effektivt til militære sejre. Ikke mindst nød Napoleon godt af at have et nationalt selvbevidst folk i ryggen. Men skønt han på europæisk plan nok udbredte større lighed i "*folkenes borgerlige Rettigheder*", frakendte han dem samtidig "*al eiendommelig, national Betydning*" over for den store franske nation.⁹⁴ Så mens han indtil fandt styrke i nationalitetsprincippet, stod han udadtil som abstrakt-nivellerende kosmopolit. Napoleons fald var da ifølge Schiern heller ikke fyrsternes værk, men de undertrykte nationers værk.⁹⁵ Den franske revolution står således for ham på én gang som en afgørende renæssance for folkenes nationale selvbevidsthed og som et udtryk for den forhadte abstrakt-nivellerende kosmopolitisme.

I en kort passage fra indledningen til Europas Folkestammer fra 1851 udleder Schiern endda en generel, om end rudimentært formuleret, politisk teori. Det er ifølge ham en verdenshistorisk erkendelse, indvundet mest afgørende gennem erfaringen med den franske revolution og Napoleon, at staten aldrig må blive "et ganske abstrakt Produkt af Friheden". Stat, folkelighed og nationalitet hører derimod uløseligt sammen: "(...) *en Frihed, der ganske vilde løsrive sig fra sammes naturlige Grundlag, nærmest altsaa fra Folkeligheden, og overse, at menneskehedens Idee kun viser sig inkorporeret i en Fylde af Nationaliteter, [ville] ikke længer (...) fortjene sit Navn, men udarte til regelløs Vilkaarlighed*".⁹⁶

Det er denne 'regelløse vilkårlighed', Schiern ser i den abstrakte, fejlagtige



Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), hvis tanker om samfund, stat og historisk udvikling fik stor indflydelse på 1830ernes og 1840ernes filosofi, æstetik, historieskrivning og politik.

frihedsdyrkelse i 1525, i 1789 og i sin egen levetid. Friheden kan med andre ord kun være frihed, hvis den respekterer den 'naturlige' orden, der er fastslået gennem det enkelte folks konkrete traditioner. Schierns liberalistiske grundtanker om behovet for konstitution og folkelig indflydelse på samfundsudviklingen tempereres hermed betragteligt af hans understregning af de nationale forskelligheders 'naturlige' karakter. Denne grundholdning peger samtidig mod den mere almene holdning, som man også finder hos de nationalliberale hegelianere, at staten må være stærk og fast, og at den centrale opgave ikke er at sætte folket over staten, men tværtimod at styrke staten og den sociale orden via folket.

Schierns kritik af den 'abstrakte' frihedsdyrkelse og kosmopolitisme er ganske givet medformet af erfaringerne fra revolutionsåret 1848 og de deraf følgende tilspidsninger af de nationale modsætninger. Men i selve budskabet ligger der intet nyt i forhold til hans tidligere tekster, og hans kritik af kosmopolitismen får ham ikke til at forsage begrebet om én menneskehed. Tværtimod understreger han i samme kontekst, at frihedstrangen hos alle nationer er den samme, trods de væsentlige indbyrdes forskelligheder. For så vidt ligger hans ræsonnement stadig solidt inden for en hegeliansk tankegang: I det netop citerede skildres 'menneskeheden' som en enhed af mange nationer, i hegelske termer: en 'enhed-i-forskellighed'.

Schiern og den historiografiske tradition

Til slut kan der være grund til at kaste et flygtigt blik på eftertidens forhold til Schiern og den hegelianske og franske universalhistoriske tradition, han stod for. Hans navnkundige studerende forholdt sig alle kritisk til aspekter af Schierns fremtrædelsesform og hans virke. Men de fremhævede også med respekt hans indsats for historiefagets udvikling. Kristian Erslev bemærkede i tilbageblik, at Schierns historiske afhandlinger "altid [vil] sikre ham en smuk Plads bl[andt] danske Historieskrivere".⁹⁷ Og i 1983 karakteriserede Leo Tandrup ham som "en ikke uvigtig overgangsskikkelse i tidehvervet mellem den romantiske idealisme og den fremtrængende faktatorienterede positivisme".⁹⁸ Men ellers er det, som allerede antydnet, meget småt og spredt med inddragelsen af Schiern som nogen betydende faktor i dansk historieskrivnings udvikling.

Ser man på den mindre direkte for-

mulerede påvirkning fra Schiern, kan man imidlertid muligvis ane en væsentligt større betydning. Et fremtrædende eksempel er Kristian Erslev, hos hvem man allerede i de tidligste skrifter fra 1870'erne ser en tilslutning til de samme hovedsagelig franske historiefilosofiske idealer og forbilleder, som Schiern havde understreget fra begyndelsen af 1840'erne – specifikt ved en bekendelse til Guizot. Samme Guizots forelæsninger over den europæiske civilisations historie var da også emnet for ét af Erslevs sjældne historiografiske seminarer på universitetet. Og læser man Erslevs senere og meget berømte skrift fra 1911 om historieskrivning, kan man ligeledes ane aspekter af kontinuitet fra Schiern, både i Erslevs insisteren på teoretisk formidlet syntese, i hans hævdelse af historiens sociale samtidsrelevans og i hans bekendelse til en universalhistorisk fremskridtstese.⁹⁹ Erslevs egen forskning og historieskrivning er ganske vist hovedsagelig danmarkshistorisk, men også her dukker internationale perspektiver op, bl.a. i sammenligningen mellem europæisk og dansk feudalisme og i hans beskæftigelse med Romerriget.¹⁰⁰ Mere udprægede er de verdenshistoriske felter hos f.eks. Erslevs nære ven og studiefælle J.A. Fridericia. Hos dem begge findes konfliktanalyser og verdenshistoriske forsoningsidealer, som i meget ligner dem, man kan finde i 1840'ernes hegelianske historiesyn.

Dette tyder muligvis på en bredere kontinuitet fra 1840'ernes liberale historiesyn til de 'radikale' historikere i årtierne omkring år 1900 – til trods for den senere generations egen insisteren på at have brudt med traditionen.¹⁰¹ Måske man endda vil kunne vise en videre kontinuitet fra og til f.eks. Erik Arups socialstrukturelt funderede historieskrivning eller endnu senere makrohistoriske tendenser. Selv dette kun kan afgøres gen-

nem mere detaljerede studier og bredere europæisk kontekstualiseringer, end der er plads til her, må man i det mindste sige, at det langtfra er udelukket, at sådanne forbindelseslinjer kunne være medbestemt af direkte påvirkninger fra Schiern og Allen.

Konklusion

Hos Frederik Schiern ses dels et ideal om syntese mellem teori og empiri på et specifikt moderne grundlag, dels et systematisk fokus på universalhistorie, især de aspekter af den, som karakteriseres ved modsætninger, konflikter og brud. Hovedinspirationskilden til dette var den hegelianske historiefilosofi. På flere planer ses dog også en væsentlig indflydelse fra den franske 'filosofiske historieskrivning', ikke mindst i udviklingen af begrebet 'folk' og i understregningen af sociale konflikter som historiske drivkræfter i civilisationens, statens og fornuftens fremvækst. I hegelianismens empiriske, historistiske orientering og i indflydelsen fra franske historikere som Guizot og Michelet ligger to hovedelementer, som generelt har været noget marginaliseret eller ligefrem overset.

Ingen af disse to hovedelementer blev umiddelbart eller i deres helhed ført videre hos senere historikere. Ikke desto mindre kan man som nævnt ane delvis parallelle idealer om teoretisk og universalhistorisk orientering hos den efterfølgende historikergeneration, der tegnede det kildekritiske gennembrud. Dette kan meget vel være medbestemt af en direkte påvirkning fra Schiern.

Når Schierns filosofisk orienterede universalhistorie ikke dannede skole, men tværtimod blev trængt tilbage af et mere danmarkshistorisk fokus, kan det i vidt omfang forklares med hegelianismens og historiefilosofiens almindelige miskreditering i takt med historiefagets specialisering og dets afgrænsning fra fi-

losofien og idehistorien. En mere specifik, men ikke mindre væsentlig faktor er dog nok også, at det reelt aldrig lykkedes for Schiern at nærme sig en overbevisende realisering af disse idealer i sin egen historieskrivning. Alle hans væsentligste skrifter stræber efter syntese og rummer betydelige elementer af integration af nations- og verdenshistorie. Og de underliggende historiefilosofiske idealer forblev

stort set de samme hele forfattervirksomheden igennem. Dog kan man langt fra sige om hans produktion som helhed, at den udtrykker denne teori i stofflig-historisk form, sådan som det var hans ideal. Hans ønske om enhed og syntese førte reelt til diffus fragmentering – en ikke utypisk skæbne for periodens ønsker om historiografisk integration af detailstudier og universalhistorie.

Noter

- 1 Denne artikel er et led i mine undersøgelser af hegelianismen i dansk politisk kultur og historieskrivning – der selv indgår i bredere studier af dansk og europæisk politisk kultur og historieforståelse i det 19. århundrede. Jeg takker Ph.d.-stipendiat Pelle Oliver Larsen, Aarhus Universitet, for gode kommentarer til et tidligere udkast til denne artikel.
- 2 Fragment fra 1830'erne, citeret i Ranke: *Weltgeschichte*, bd. 4, 1910, s. 515f.
- 3 Jf. Wilhelm von Humboldt: "Ueber die Aufgabe des Geschichtsschreibers", i Albert Leitzmann (Hrsg.): *Wilhelm von Humboldts Werke*, bd. IV, 1905, s. 37.
- 4 Per H. Hansen & Jeppe Nevers (red.): *Historiefagets teoretiske udfordring*, 2004, s. 251.
- 5 H.P. Clausen: *Hvad er historie?*, 1963, s. 20-43.
- 6 Ellen Jørgensen: *Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede*, 1943, s. 73. Jens Chr. Manniche: 'Historieskrivningen 1830-1880', i Søren Mørch: *Danmarks historie*, bd. 10, 1990, s. 220ff.
- 7 Mads Mordhorst: *På sporet af historien* (upubl. ph.d.-afhandling), 2002.
- 8 Jf. især Grethe Jensen: *Historikeren C.F. Alvens forfatterskab*, (speciale) 1982; og Mads Mordhorst & Jes Fabricius Møller: *Historikeren Caspar Paludan-Müller*, 2005, der rummer en flygtig behandling af Hegel-indflydelsen s. 131-134, men ellers fokuseres på forholdet til Ranke. Det sidste værks fokus på Ranke udspringer formentlig i høj grad af dets oprindelse som en prisopgave, hvis problemformulering fokuserede netop på Ranke.
- 9 Der findes kun få, spredte behandlinger af hans liv og værk: A. Thorsøe: "Frederik Schiern", *Illustreret Tidende*, nr. 1218, 28. januar 1883, s. 220-223. Johannes Steenstrup: *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801-1863)*, 1889, s. 279-289. Johannes Steenstrup: "Schjern, Frederik Eginhard Amadeus", i C.F. Bricka (red.): *Dansk biografisk Leksikon*, bd. XV 1901, s. 116-120. Kristian Erslev: "Schjern", *Salmonsens Konversationsleksikon*, bd. XX, s. 1086f. Leo Tandrup: "Schjern, Frederik" i *Dansk biografisk leksikon* (3. udgave), bd. 13, 1983, s. 83-85. "Schjern", i Thomas Hansen Erslev: *Supplement til "Almindelig Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande"*, 3. bd., 1868, s. 45-49. Ellen Jørgensen: *Historiens Studium i Danmark i det 19. arhundrede*, 1943, s. 84-86. Harald Ilse og Kai Hørby: "Historie", i Svend Ellehøj m.fl. (red.): *Københavns Universitet 1479-1979*, bd. X, 1980, s. 414. Manniche "Historievidenskabene..." (note 6), s. 224f. Claus Møller Jørgensen: *Humanistisk videnskab og dannelse i Danmark i det 19. århundrede – reform, nationalisering, professionalisering*, 2000, s. 293-296.
- 10 Disse forkortes i noterne til hhv. HS og NHS + bindnummer.
- 11 Frederik Schiern: *Europas Folkestammer. Historiske Undersøgelser og Omrids. Første Deel*, 1851.
- 12 Jf. til sådanne sammenhænge Norbert Waszek: *The Scottish Enlightenment and Hegel's Account of 'Civil Society'*, 1988; Bertel Nygaard: *Borgerlig revolution. Et begrebs dannelse undersøgt gennem politisk teori og historieskrivning*, 2007, s. 71-212.
- 13 Jf. Henrik Horstbøll: "Civilisation og Nation

- 1760-1830", i Søren Mørch, red.: *Danmarks historie*, bd. 10: *Historiens historie*, 1990, s. 128-32, 145 og passim; Hans Erich Bødeker m.fl. (udg.): *Aufklärung und Geschichte. Studien zur deutschen Geschichtswissenschaft im 18. Jahrhundert*, 1986.
- 15 Hegel *Werke* (herefter HW + bindnummer), bd. 3, 1970, s. 33.
- 16 HW 12.
- 17 HW 7.
- 18 HW 12, s. 49.
- 19 HW 12, s. 46, jf. s. 45-49.
- 20 Povl Bagge: *Studier over D.G. Monrads Stats-tanker*, 1936; samme: "Levned og politisk virksomhed", *Johan Nicolai Madvig. Et minde-skrift I*, København 1955, s. 1-184; Claus Friisberg: *Ideen om et frit Danmark*, 2003; Grethe Jensen: *Den unge Orla Lehmann – studier i hans politisk-organisatoriske rolle 1830-1848*, 1989 (upubl. licentiatafhandling); Bertel Nygaard: "Frihed, enhed og historie. Hegelianisme i dansk politisk kultur i det 19. århundrede", *Slagmark* nr. 50, 2007. Den danske hegelianisme i 1800-tallet skildres desuden med hovedvægt på metafysiske og logiske aspekter i Carl Henrik Koch: *Den danske filosofis historie: Den danske idealisme 1800-1880*, København 2004, og den endnu kun delvis publicerede Jon Stewart: *A History of Hegelianism in Golden Age Denmark. I-III*, 2007ff.
- 21 Victor Cousin: "De la philosophie de l'histoire" (1823), *Premiers essais de philosophie*, 1862. Samme: *Cours de philosophie. Introduction à l'histoire de la philosophie*, 1828.
- 22 François Guizot: *Histoire générale de la civilisation en Europe*, 1828.
- 23 Dette underbygges nøjere i Nygaard *Borgerlig* (note 12), s. 234ff.
- 24 Jf. bl.a. Guizot *Histoire* (note 21), 7. forelæsning, s. 42.
- 25 Guizot *Histoire* (note 21), 5. forelæsning, s. 24.
- 26 Jf. Schiern: "Historieskrivningens Udvikling" (1842), HS I, s. 209, 256; Christian Molbech: "Om Historiens nationale Betydning og Behandling; om historiske Arbejder og Formaa-lene for en historisk Forening i Danmark", *Historisk Tidsskrift*, 1. række, bd. 1, 1840, s. 22-26.
- 27 "Historieskrivningens Udvikling" (1842), HS I, s. 256.
- 28 Augustin Thierry: *Lettres sur l'histoire de France. Dix ans d'études historiques*, 1827; Guizot *Histoire* (note 21); samme: *Histoire de la civilisation en France*, 1829-32; Jules Michelet: *Introduction à l'histoire universelle*, 1831.
- Jules Michelet: *Le Peuple*, 1846. Thierry spiller en væsentlig rolle i Schierns uafsluttede monografi om Europas folkeslag, men hans brug af folkebegrebet synes at have indvirket også på tilsvarende brug i Schierns tidligere tekster. Michelet fremhæves og kobles til hegeliske tanker i Schiern: "Historieskrivningens Udvikling" (1842), HS I, s. 251.
- 29 Stewart *History* (note 20), bd. 1.
- 30 Jvf. Jensen *Den unge...*, Bagge *Studier...*, Nygaard "Frihed..." (alle note 19), samt Søren Juelstorp: "Den store forfatningsdebat 1841-42", *Historie*, nr. 1, 1995, s. 59-80.
- 31 [Anonym:] "Om Souverainitet og den repræsentative Statsforfatning", *Fædrelandet*, 1. årgang, nr. 60 (7/2-1840), sp. 350.
- 32 Monrad *Flyvende politiske Blade*, nr. 3, 1842, s. 14.
- 33 Monrad *Flyvende*, nr. 1, 1839, s. 19.
- 34 "Struensees og det saakaldte guldbergske Ministeriums historiske Forhold" (1842), HS I, s. 165 & "Absolutismens historiske Udvikling" (1847), HS II, s. 16. Se også Nygaard: "Frihed" (note 19).
- 35 "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 224, 252-259. Blandt forbillederne for denne tekst må foruden Hegel nævnes Gervinus: *Grundzüge der Historik*, 1837, der også tit optræder i Schierns noter. Men selv om Gervinus og Schiern deler kritikken af både den rene faktadyrkelse og den rene filosofien, og selv om begge ser en filosofisk historieskrivning som løsningen, er der fundamentale forskelle i både disposition og indhold.
- 36 "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 255. Jf. Christian Molbech: *Forelæsninger ved Kiøbenhavn's Universitet over Historiens Philosophie*, 1840-41, bd. 1, s. 43, og HW 12, s. 20-23. Lignende afvisninger af den rent abstrakte idealisme og understregninger af det 'endelige' og det stoffige finder man også hos f.eks. den danske hegelianismes foregangsmand Johan Ludvig Heiberg, jvf. f.eks. hans "Det Nationale og det Provindsielle", *Intelligensblade*, bd. 2, nr. 15, 1842, s. 49f, og samme: "Autobiographiske Fragmenter" (1839), *Johan Ludvig Heibergs prosaiske Skrifter*, bd. 11, 1862, s. 501f. Om forholdet mellem systembygning og historisk-empirisk detailorientering hos Hegel og i hans eftermæle mere generelt: Nygaard: *Borgerlig...* (note 12), s. 191ff.
- 37 "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 258-59.
- 38 Molbech: *Forelæsninger...* (note 35), bd. 1, s. 44-46.

- 39 "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 253, 209, 256. Det er kendetegnende, at tilsvarende idealer for en 'sand' historievidenskab og historieskrivning kan findes i danske hegelianske miljøer også før Schiern. Jf. f.eks. Carl Weis: "Om Statens historiske Udvikling", *Perseus. Journal for den speculative Idee*, no. 2, august 1838, s. 49f.
- 40 Jf. især "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 250.
- 41 Jf. Joseph McCarney: *Hegel on History*, 2000, s. 40-48.
- 42 "Bondekrigen under reformationen" (1841), HS I, s. 132.
- 43 "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 250.
- 44 "Absolutismens historiske Udvikling" (1847), HS I, s. 16.
- 45 Jf. den bredere diskussion af tidlige civilisationshistoriers opfattelse af en verdenshistorisk afslutning i Nygaard: *Borgerlig* (note 12), s. 245ff.
- 46 "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 256.
- 47 "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 255. Når Johannes Steenstrup betragter dette som en kritik af Hegel (Steenstrup: *Historieskrivningen* (note 9), s. 280-82), skyldes det efter alt at dømme, at han forstår Hegel udelukkende som systembygger med et transcendent åndsbegreb.
- 48 "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 258.
- 49 "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 242.
- 50 Ibid.
- 51 "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 249-251.
- 52 Jf. Guizot: *Histoire* (note 21), 1. forelæsning, s. 29f, samt Nygaard: *Borgerlig* (note 12), s. 228ff.
- 53 Schiern i *Fædrelandet*, nr. 857, 1842, sp. 6869 (også som "Om den bevæbnede neutralitet", HS I, s. 192-206). Jvf. Allen: "Slaget paa Kjøbenhavn Rhed den 2den April 1801", *Dansk Folkekalender* 1842, s. 41-84.
- 54 Allen i *Fædrelandet*, nr. 882-83, sp. 7084. I Max Fl. Kjær Nielsen: C.F. Allens historieforståelse – set i sammenhæng med hans kundskabsteoretiske anskuelser, hans politiske engagement og romantisk historiefilosofi (Upubliceret speciale, Aarhus Universitet, 1974), s. 60-63, betragtes Allens forsvar for sin populærformidling som udtryk for et historieteoretisk funderet princip. Konteksten taget i betragtning er en sådan analyse dog mere rimelig for den angribende Schierns vedkommende end for den forsvarende Allen.
- 55 Jvf. C.F. Allen: *Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt Henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling*, 1840, samt hans mere kildefunderede, men næsten ligeså samtidspolitisk orienterede *De tre nordiske Rigers Historie*, 1-5, 1864-1872. Caspar Paludan-Müllers kritik af C.F. Allens nationalhistorie i *For Literatur og Kritik*, 1. bd., 1843, udtrykker en verdenshistorie-opfattelse, der er i betydelig overensstemmelse med den hegelianske. Caspar Paludan-Müller: *Grevens Feide*, bd. 1, 1853, s. III-VI, formulerer også et synteseideal i forening med en fordring om grundigt kildearbejde. Ligesom i Schierns kritik af Allen tales mod den 'ensidige' nationale tendenshistorie, men Paludan-Müller argumenterer for, at en kildebaseret syntese ikke lader sig gennemføre i praksis af et enkelt menneske. Den grundigste afhandling om Paludan-Müller, Mordhorst og Møller *Historikerne* (note 8), vil heri se en indflydelse fra Ranke. Det er imidlertid mindst ligeså rimeligt at betragte dette som reminiscenser af immanent hegelianisme, ikke kun i betragtning af den stærkt hegelianske betoning i hans kritik af Allen ti år før, men også i betragtning af mulige hegelianske elementer i meget af det empiriske stof, som fremlægges i Mordhorsts og Møllers egen bog. Denne mulige hegelianske forbindelse antydes også i grene af den historiografiske forskning, bl.a. Jørgensen *Humanistisk* (note 9), s. 505ff, ligesom undersøgelsen af den efterlyses i Claus Møller Jørgensens anmeldelse af Mordhorsts og Møllers bog i *Historie* nr. 1, 2006, s. 171f.
- 56 Manniche "Historievidenskaben..." (note 6), s. 225.
- 57 "Danmarks sidste..." (1840), HS I, s. 113.
- 58 Jf. "Bondekrigen..." (1841), HS I, s. 140.
- 59 "James Hepburn, Jarlen af Bothwell, hans Anholdelse i Norge og Fængselsliv i Danmark" (1863), NHS I, s. 93-498.
- 60 "Historieskrivningens..." (1842), HS I, s. 211. Jf. en tilsvarende formulering i Paludan-Müllers kritik af C.F. Allen (note 54), s. 98.
- 61 Schiern: *Europas...* (note 11), s. 3ff.
- 62 Jf. Nygaard: "Frihed..." (note 12).
- 63 Jf. for den sidstes vedkommende især det berømteste værk, Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt Henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling, 1840.
- 64 "Bondekrigen..." HS I, s. 132.
- 65 "Danmarks sidste katolske Biskop" (1840), HS I, s. 110.
- 66 Jf. især "Den nyere Nationalitetsbevægelse" (1849), HS II, s. 32-35 – en artikel der generelt retter sig mod den antagelse hos

- forfatteren Paul de Bourgoing, at nationalitetsbevægelserne er af ganske ny dato. Samme pointe er ledende for Schiern: *Europas...*, jf. her s. 3ff.
- 67 Dette er en sammenskrivning af to forenelige, men lidt forskelligt fokuserede skitser i "Danmarks sidste..." (1840), HS I, s. 111f, og "Bondekrigen..." (1841), s. 130-132.
- 68 Jf. hertil Grethe Jensen: *Lehmann* (note 19) og Jensen *Historikeren* (note 8).
- 69 Derved formulerer han i øvrigt koncist den opfattelse, der to-tre år senere skulle blive formuleret af historikeren Caspar Paludan-Müller i en kritik af C.F. Allens karakteristik af den danske enevælde, jf. note 54. Man bør dog nok bemærke i den forbindelse, at Allens fremstilling i højere grad efterlever Paludan-Müllers kriterier, end kritikeren medgiver.
- 70 "Bondekrigen..." (1841), HS I, s. 132.
- 71 "Bondekrigen..." (1841), HS I, s. 132.
- 72 "Bondekrigen..." (1841), HS I, s. 131f.
- 73 "Bondekrigen..." (1841), HS I, s. 132-138.
- 74 "Bondekrigen..." (1841), HS I, s. 132.
- 75 "Bondekrigen..." (1841), HS I, s. 132. Jf. dette med den delvis tilsvarende, men rent nationalhistoriske karakteristik af Christian 2. i Allens *Haandbog*, (note 54), s. 271ff.
- 76 "Bondekrigen..." (1841), HS I, s. 140.
- 77 "Bondekrigen..." (1841), HS I, s. 139.
- 78 Ibid.
- 79 "Bondekrigen..." (1841), HS I, s. 140.
- 80 "Absolutismens..." (1847), HS II, s. 20.
- 81 "Absolutismens..." (1847), HS II, s. 2f og passim.
- 82 "Absolutismens..." (1847), HS II, s. 16. Schierns brug af gudsrige-metaforen kunne tolkes i stil med tolkningen af gudsbegreber enkelte steder hos Caspar Paludan-Müller, sådan som det gøres i Mordhorst *Historikeren*, s. 128f og 230f. I begge historikers tilfælde kan der dog være tale om, at Gud optræder som metafor for det mest almene og fuldendte standpunkt i både den sociale udvikling (den moderne frie, stærke stat) og erkendelsen (den fuldendte verdenshistoriske ånds indsigt i den timelige verden).
- 83 Lignende vurderinger var centrale i nationalliberale argumentationer i samtiden. Jf. Nygaard: "Frihed..." (note 12).
- 84 "Struensee og det saakaldte guldbergske Ministeriums historiske Forhold" (1842), HS I, s. 177.
- 85 Schiern bruger således fortrinsvis revolutionsbegrebet om afgørende forfatningsmæssige eller politiske brud, snarere end om begivenheder kendetegnet ved store massebevægelser eller ved et 'progressivt' indhold.
- 86 "Struensee..." (1842), HS I, s. 166-68, 177.
- 87 "Struensee..." (1842), HS I, s. 173.
- 88 Schiern: *Europas...*, s. 3.
- 89 "Struensee..." (1842), HS I, s. 176, 183.
- 90 Jf. Allen: *Haandbog...*, s. 541-551.
- 91 Jf. et lignende skel, om end i abstrakt formulering, mellem rent normative domme og universalhistorisk begrundede skel mellem personers egenskaber og deres verdenshistoriske betydning i Paludan-Müller op.cit. (note 54), s. 99f. Som Paludan-Müller påpeger, reviderede Allen dog selv sin Struensee-kritik i anden udgave af *Haandbog* fra 1842 – jf. dennes s. 553ff. Hermed kom hans karakteristik nærmere Schierns.
- 92 "Den nyere Nationalitetsbevægelse" (1849), HS II, s. 36.
- 93 Jf. f.eks. "Humanitetens Indflydelse paa den ældre romerske Keiserlovgivning" (1852), HS II, s. 78. Den allerede citerede kritiske bemærkning om Struensee i *Europas Folketammer*, s. 3, gælder også encyklopædisterne, revolutionen og Napoleon i hans optræden på den europæiske scene.
- 94 "Den nyere..." (1849), HS II, s. 35.
- 95 Ibid.
- 96 Schiern: *Europas...*, s. 12.
- 97 Erslev: "Schiern" (note 9), s. 1087.
- 98 Tandrup: "Schiern..." (note 9), s. 85.
- 99 Kristian Erslev: "J.E. Sars: Udsigt over den norske Historie. Første Del." *Det nittende Aarhundrede*, 1874-75, s. 476f. Samme: *Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori*, (1911), i samme: *Historiske Afhandlinger*, bd. 2, 1937, 247-251, 255f. Leo Tandrup: *Ravn*. En beretning om Kristian Erslevs udvikling som menneske, historieforsker og historieskriver og om hans syn på historien og dens værdi indtil 1912, bd. 2, 1979, s. 51.
- 100 Erslev: "Europæisk Feudalisme og dansk Lensvæsen" (1899) i Erslev *Historiske* (note 98), bd. 2, s. 1-41. Samme: "Den romerske Kejsertids Kultur", i Aage Friis (red.): *Verdenskulturen*, bd. 2, 1906, s. 493-583.
- 101 En lignende kontinuitetstese er blevet forsvaret grundigere, mod bl.a. Jens Chr. Manniches accept af de 'radikale' historikers brud-opfattelse, gennem sammenstilling af C.F. Allen og Erik Arup i Pelle O. Larsens speciale: *Erik Arup og de liberale historikere*, 2004.